

Інструменти штучного інтелекту в українській вищій освіті: перспективи і виклики

Поява, стрімкий розвиток і дедалі більша доступність систем і інструментів генеративного штучного інтелекту (далі — «штучний інтелект» або ШІ) є важливою зміною для освіти загалом, і вищої освіти зокрема. Попри війну й економічну кризу, для України тенденції, пов'язані з появою і впровадженням штучного інтелекту в освіті, є не менш актуальними, ніж для країн західного світу. Нові технології створюють величезні можливості для викладачів і студентів — і це не лише про використання готових інструментів ШІ, а й про створення і впровадження власних. Водночас широка доступність цих технологій в режимі реального часу створює ризики для студентів і виклики для традиційної організації навчального процесу.

Сьогодні ШІ вже не є ані нішевим різновидом цифрових інструментів для фахівців, ані виключно частиною «інформаційних технологій»: це частина повсякденного життя сучасної людини. Згідно з [«Білою книгою регулювання ШІ»](#) від Міністерства цифрової трансформації України, у 2024 році близько 80% українців знали про існування ШІ і близько 30% використовували його. Ці показники невпинно зростають.

У публічному дискурсі українських медіа і соціальних мереж обговорення фокусується переважно на ризиках і можливих негативних наслідках. Зокрема можна побачити тези, що [«ШІ вб'є університет»](#), [«ШІ вб'є жанр есе»](#), [«ШІ доб'є і воскресить вищу освіту»](#) тощо; хоча є також [значно скептичніші](#) оцінки щодо руйнівного потенціалу ШІ. Точаться також дискусії про етичність використання штучного інтелекту як для виконання завдань, так і для підготовки навчальних матеріалів і самого викладання; актуальності їм додає глобальна дискусія про етичність навчання великих мовних моделей на матеріалах, захищених авторським правом, без дозволу й відома правовласників.

Втім очевидно, що розмаїття й доступність інструментів штучного інтелекту, в тому числі в неформальній та альтернативній освіті, вимагають від вищої освіти швидкої адаптації, відкидання застарілих практик, впровадження інструментів ШІ й нарощування компетенцій, пов'язаних із його застосуванням. *«Виклик, який поставив перед сучасною освітою штучний інтелект — бути кращими з ШІ та вміти більше, ніж типовий ШІ»*, — підсумовує свою [статтю про штучний інтелект в освіті](#) дослідниця медіа і комунікаційних технологій Надія Баловсяк. Університети, які в попередні десятиліття відіграли провідну роль у розвитку комп'ютерних мереж та інших сучасних технологій, мають максимально скористатись і можливостями, запропонованими ШІ.

Цей документ — огляд практик, досліджень і дискусій, що існують в Україні станом на початок 2026 року і стосуються використання ШІ у вищій освіті, із урахуванням ключових ризиків і викликів, а також рекомендаціями для дієвців цієї сфери. Матеріал підготовлено в межах проєкту «Інноваційні підходи для академічної та журналістської практики», який реалізується за фінансової підтримки Програми Трансформаційної співпраці Міністерства закордонних справ Чеської Республіки.

Актуальна практика використання ШІ у вищій освіті в Україні

Методологія і політики використання. Протягом останніх років тема використання ШІ у вищій освіті в Україні обговорюється на фаховому рівні. Є низка спроб створити методологічну основу для впровадження і застосування ШІ у вишах.

2 грудня 2020 року Кабінет Міністрів України затвердив Концепцію розвитку штучного інтелекту. Вона визначила пріоритетні напрями й основні завдання розвитку технологій штучного інтелекту в Україні до 2030 року. Серед цих пріоритетних напрямків є й освіта. Розвиток та впровадження технологій ШІ в Україні визначені одним із головних завдань [Національної програми інформатизації на 2022—2025 роки](#). Втім прогнози 2020—2022 років не могли врахувати бурхливого розвитку використання ШІ у 2023—2025 роках, що зробив ШІ-сервіси інструментами повсякденного вжитку для сотень тисяч українців.

У 2025 році Верховна Рада [ухвалила](#) закон про академічну доброчесність, який встановлює доволі суворі вимоги до використання ШІ в освіті. Зокрема, згідно з цим законом, людина *«не може вважатися автором академічного твору, якщо він сформований (згенерований) за запитом особи комп'ютерною програмою в автоматичному режимі. При використанні в академічному творі частин, згенерованих комп'ютерними програмами, цей факт має бути зазначений автором із називанням методики формування або посиланням на відповідну комп'ютерну програму чи її опис»*. Поки що рано робити висновки щодо дієвості й тотальності застосування новацій цього закону.

У 2024 році Одеська юридична академія випустила [збірку наукових статей «Штучний інтелект у вищій освіті: ризики та перспективи інтеграції»](#), в якій підсумований практичний досвід низки українських викладачів і освітніх закладів.

У квітні 2025 року Міністерство освіти і науки України разом із Міністерством цифрової трансформації оприлюднили докладний документ під назвою [«Рекомендації щодо відповідального впровадження та використання технологій штучного інтелекту в закладах вищої освіти»](#). Його уклали, щоб *«створити методичну основу для впровадження та раціонального використання технологій штучного інтелекту в закладах вищої освіти»*; документ має *«служувати практичним інструментом для закладів вищої освіти в розробці політик використання систем ШІ, а також у впровадженні та використанні систем ШІ, які забезпечать підвищення якості освіти, стимулюватимуть інноваційність у дослідженнях та сприятимуть сталому розвитку»*. Автори документа констатують, що регуляції ШІ на рівні *«регуляції на рівні конкретних організацій, урядів, об'єднань, спілок досі перебувають на ранньому етапі розвитку, тому їх потрібно постійно переглядати та оновлювати»*.

Водночас автори статті [«Штучний інтелект у вищій освіті: стратегічне бачення та моделі впровадження в Україні та ЄС»](#), дослідивши ситуацію в Україні, дійшли висновку, що без системних процедур і державної підтримки впровадження ШІ в освітній процес є й залишатиметься спорадичним, *«залежатиме від окремих ініціатив»*.

Навчальні програми, присвячені штучному інтелекту. Системи ШІ та способи їхнього застосування лягли в основу навчальних програм низки українських вишів.

- Київська школа економіки (KSE) готує «бакалаврів зі штучного інтелекту» на програмі з ШІ та машинного навчання, яка сфокусована на використанні ШІ в бізнес- і технологічних рішеннях.
- Київський політехнічний інститут імені Ігоря Сікорського (КПІ) мають бакалаврську і магістерську програму «Системи і методи штучного інтелекту» і тематичну кафедру.
- Київський національний економічний університет імені Вадима Гетьмана (КНЕУ) пропонує магістерську програму з комп'ютерних наук із спеціалізацією на штучному інтелекті.
- Український католицький університет має бакалаврські програми з Data Science & AI, Software Engineering & AI і магістерську програму Master of Technology Leadership & Artificial Intelligence.
- Ужгородський національний університет запровадив бакалаврську програму «Системи штучного інтелекту».

Інші виші мають ІТ-програми зі спеціалізаціями, вагомою частиною яких є тематика штучного інтелекту. Серед таких закладів вищої освіти — Львівська політехніка, Харківський національний університет радіоелектроніки, Київський національний університет імені Тараса Шевченка, Національний авіаційний університет, Харківський національний університет імені Василя Каразіна, Запорізький національний університет, Тернопільський національний технічний університет імені Івана Пулюя та інші. Тематичні програми онлайн-навчання пропонують також іноземні університети, акредитовані в Україні.

Практично в усіх випадках програми з ШІ виникають у технічних вишах або на факультетах точних наук. Гуманітарні науки, тісно пов'язані зі сферами, де застосовується штучний інтелект — журналістика й медіакомунікації, соціальні й політичні науки, правознавство та інші — на цьому етапі працюють над інтеграцією курсів або модулів ШІ в навчальні програми. Хоча ентузіазм, пов'язаний із швидким розвитком ШІ, може спонукати такі виші й факультети до створення окремих програм, найімовірніше, в майбутньому ШІ-компонент буде включений

до різних курсів як елемент базової цифрової грамотності студентів або ж стане окремою прикладною спеціалізацією для тих програм, де це доречно.

Способи використання. У статті 2024 року «[Використання штучного інтелекту у вищій освіті: стан і тенденції](#)», яку написали Галина Андрощук і Сергій Малюга з Київського національного університету, перелічені п'ять основних напрямків, за якими ШІ змінює вищу освіту:

1. **Зміна ринку знань.** Система вищої освіти залишається джерелом соціального статусу (для України, яка входить у двадцятку країн світу за рівнем охоплення вищої освіти, це особливо актуально), але освітні можливості ШІ-сервісів стають дедалі сильнішим конкурентом для традиційних академічних установ.

2. **Допомога в навчанні.** ШІ-чатботи, такі як ChatGPT, Claude, Grok, Gemini і Copilot, можуть надавати студентам особисту підтримку і консультації у будь-який зручний час.

3. **Допомога під час вступу.** ШІ не тільки частково замінює репетиторів у процесі підготовки, а й може оцінювати рівень абітурієнтів і пропонувати їм максимально персоналізовані навчальні матеріали.

4. **Пошук дослідницьких матеріалів і джерел.** Хоча цифрові інструменти пошуку існують уже не одне десятиліття, ШІ дозволяє збирати матеріали для навчання і наукових досліджень ефективніше.

5. **Допомога в читанні.** Резюме, які створює ШІ, допомагають студентам і аспірантам швидко зорієнтуватись і ухвалити рішення, чи потрібно їм опрацювати джерело. ШІ також може адаптувати навчальні матеріали для людей з особливими освітніми потребами.

На практиці сфера і множина способів застосування ШІ в освітньому процесі практично нічим не обмежена: від збирання законодавчої бази для судових справ до створення ілюстрацій, від впорядкування списку літератури до перекладу з різних мов, що робить доступним не перекладені українською мовою джерела. У багатьох, якщо не більшості видів активності під час навчання і викладацької підготовки грамотне, свідоме і вміле застосування ШІ може заощадити час і сили, а подекуди дати повніший і якісніший результат.

Втім слід визнати, що значна частина студентів використовує ШІ для виконання домашніх та залікових завдань, а також написання кваліфікаційних і підсумкових робіт. Ця практика є сумнівною з погляду академічної доброчесності.

Прикладом освітньої галузі, яка має величезний потенціал для застосування інструментів ШІ, є **журналістська освіта**. Сьогодні ШІ використовують для спрощення практично всіх процесів і завдань у журналістській праці. Існують [сотні інструментів і сервісів](#), які допомагають збирати й упорядковувати інформацію для журналістських матеріалів, писати й редагувати тексти, створювати анотації, обробляти й візуалізувати дані, генерувати й удосконалювати зображення, аудіо- і відеозаписи, транскрибувати й субтитрувати їх, перевіряти файли, конвертувати різні формати медіа тощо.

Онлайн-опитування серед 279 студентів та 55 викладачів журналістики з різних областей України, проведене в рамках проекту «Інноваційні підходи для академічної та журналістської практики», показало, що:

- Половина студентів і 40% викладачів мають лише загальне уявлення про можливі способи застосування штучного інтелекту в освіті;
- 58% викладачів і 46% студентів повідомили, що добре знають, у яких сферах у журналістиці може бути корисним ШІ;
- Головним джерелом знань про ШІ для опитаних студентів є соціальні мережі, а для викладачів — навчальні матеріали, вебінари тощо;
- 44% студентів і 76% викладачів вважають вивчення ШІ обов'язковим для ефективного навчання. При цьому третина студентів (34%) та 10 викладачів (18%) обмежили б його окремими дисциплінами;
- 86% студентів кажуть, що постійно використовують ШІ для виконання навчальних завдань, 13% — час від часу;
- 15% викладачів використовують ШІ постійно, 65% — час від часу, ще 11% — «дуже рідко»;

- Для студентів найважливішим є безкоштовний доступ та усвідомлення практичної користі, тоді як для викладачів пріоритетними є професійна корисність для викладання, доступ до якісних матеріалів та офіційні курси підвищення кваліфікації.

Опитані студенти й викладачі з більшою чи меншою інтенсивністю використовують такі інструменти ШІ:

- Інструменти для аналізу даних, які обробляють, візуалізують та знаходять закономірності в даних
- Інструменти для машинного навчання (ML), які створюють прогнози моделі на основі даних.
- Інструменти для глибокого навчання (DL), які працюють із нейронними мережами для складних завдань (наприклад, обробка зображень, мови).
- Генеративні інструменти (GenAI), які створюють новий контент (текст, зображення, відео, код).
- Інструменти NLP (робота з текстом), які аналізують, перекладають, класифікують текст.
- Інструменти комп'ютерного зору (CV), які розпізнають об'єкти, обличчя, аналізують відео.
- Інструменти для голосових технологій, які розпізнають і синтезують мову.
- Інструменти для автоматизації процесів (RPA), які автоматизують рутинні задачі.
- Інструменти для розробки чатботів.

Втім частота і пріоритетність використання різних типів інструментів ШІ для двох груп опитаних — викладачів і студентів — різняться. *«Студенти переважно застосовують ШІ для текстових завдань, таких як редагування та покращення стилістики. Викладачі частіше використовують ШІ для створення інтерактивного контенту, автоматизації фактчекінгу та візуалізації даних, що відповідає їхнім професійним потребам. Нішеві рішення, такі як RPA, чат-боти та голосові технології, не знайшли широкого застосування в обох групах»*, — йдеться у результатах дослідження. Останнє можна пояснити як відсутністю попиту, так і складністю завдань і відносно меншою доступністю навчання для тих, хто хотів би опанувати ці нішеві різновиди ШІ.

Цікаво також, що студенти з більшим ентузіазмом ставляться до майбутньої заміни людської праці на ШІ у виконанні рутинних завдань, тоді як викладачі ставляться до цієї ідеї скептично.

Політики щодо ШІ. Низка українських закладів вищої освіти ([Київська школа економіки](#), [Український католицький університет](#), [Київський політехнічний інститут](#), [Університет Короля Данила](#), [Бердянський державний педагогічний університет](#), [Харківський національний університет повітряних сил](#), [Чернівецький національний університет імені Фельдковича](#),) вже має розроблені й оприлюднені політики щодо використання систем штучного інтелекту в освітньому процесі. Інші університети включили розділи, присвячені ШІ, до своїх кодексів доброчесності.

Сприйняття в освітньому середовищі. 2023 року Інститут вищої освіти Національної академії педагогічних наук України провів всеукраїнське опитування «Відкрита наука в закладах вищої освіти України», в якому взяли участь понад півтори тисячі освітян із 110 українських вишів. Згідно з даними, [наведеними у статті](#) колективу авторів «Використання штучного інтелекту у вищій освіті», дві третини опитаних зазначили, що розвиток ШІ створює для дослідника додаткові можливості, а 13,6% — передусім загрози для проведення наукових досліджень. 16,9% сказали, що розвиток ШІ суттєво не впливає на процес наукового пізнання. Хоча свіжіших даних немає, можна припустити, що серед освітян, особливо старшого віку й тих, що мають консервативні погляди, частково поширене несприйняття ШІ як культурного і технологічного феномену, скептичне ставлення до перспектив його впровадження в освітній сфері. Хоча сама по собі упередженість частини (до того ж, меншості) освітян не є проблемою, є ризик виникнення значних розбіжностей у поглядах студентів і їхніх викладачів на ШІ. Це явище не є ендемічним для України й описане в наукових дослідженнях, наприклад, [в Університеті Матей Бела у Словаччині](#). Можливим шляхом розв'язання цієї проблеми є інтеграційні заходи для студентської і викладацької частин університетської спільноти — спільні навчання або практичні проекти, пов'язані з використанням ШІ.

Поза фокусом цього документу залишається оборонний потенціал ШІ та можливості його використання у військових вишах, а також залучення цивільних закладів освіти до військово-технічних програм і проєктів. Для України, яка боронить свою незалежність уже чотири роки від російської збройної агресії, ця сфера надзвичайно важлива, однак для її вивчення й систематизації бракує відкритої інформації.

Виклики і ризики

Передумови для зловживання інструментами ШІ. Повномасштабна війна, що розпочалась 24 лютого 2022 року і триває станом на початок 2026 року, окрім безпосередніх загроз для освітніх закладів, освітян і студентів, створює низку перешкод для навчання або обставин, які його ускладнюють. Серед них — вимушене дистанційне навчання значної частини студентів і, як наслідок, неможливість перевіряти рівень їхніх знань і розуміння матеріалу особисто. Дистанційний режим, перебої з електропостачанням та інші кризові умови навчання спонукають студентів шукати легких шляхів виконання завдань, серед яких — підміна власноруч виконаних робіт тими, які були згенеровані або покращені за допомогою штучного інтелекту. Викладачі ж в умовах підвищеного стресу, невизначеності і безпекових загроз не завжди мотивовані, аби зупинити чи коригувати такі практики. Цьому сприяє також формалізованість і бюрократизованість системи вищої освіти в Україні, якій бракує гнучкості й людиноорієнтованості, щоб адаптуватись до нових викликів.

Варто також врахувати, що з оголошенням загальної мобілізації в Україні у 2022 році навчання на бакалаврських або магістерських програмах, вступ в аспірантуру або викладання у виші стали легальним способом уникнути виконання військового обов'язку для [сотень тисяч українців](#). Оскільки їхньою метою є не здобуття освіти, а уникнення мобілізації, часто саме ці студенти, аспіранти й викладачі нехтують принципами академічної доброчесності.

Українською специфікою є також порівняно дешевий і якісний мобільний інтернет-зв'язок і безкоштовний доступ до бездротового інтернету в багатьох громадських місцях і закладах освіти. Це створює передумови для вільного використання цифрових інструментів усіма громадянами, незалежно від соціального статусу й матеріального становища.

Надмірна фіксація на «жорстких» навичках. Для ефективного й безпечного використання інструментів ШІ у навчанні студентам необхідні умовні «м'які» і «жорсткі» навички (soft skills&hard skills). Ключовими «м'якими» навичками в цьому випадку є:

- розуміння принципів роботи алгоритмів ШІ (із урахуванням змін, які стаються в ході вдосконалення й технологічного прогресу);
- формулювання запитів (промптів) до системи ШІ для отримання потрібного результату;
- перевірка фактів, критичне осмислення й адаптація матеріалів, створених ШІ;
- етичність і доброчесність у використанні матеріалів, створених ШІ.

«Жорсткими» навичками в цьому випадку є вміння користуватись і знання функцій і особливостей конкретних програм і сервісів, які використовують штучний інтелект. Втім фокусуватись слід саме на розвитку «м'яких» навичок, адже студентам і протягом навчання, і після нього доведеться користуватись різними інструментами й сервісами. Тим часом навчальні й методичні матеріали, пов'язані з ШІ, значною мірою зосереджуються саме на перелічуванні ШІ-сервісів, доступних зараз, і переказуванні їхніх функцій і можливостей застосування.

Невизначеність правового статусу ШІ та контенту, створеного з його використанням. Це глобальна проблема, яка в Україні посилюється через не досить високу інтегрованість інформаційного простору у глобальний контекст: дискусія, яка точиться у світі вже не перший рік, запізно розпочинається в Україні, і її учасники вимушено перевиначають аргументи й підходи, замість застосувати вже відпрацьовані в інших країнах.

Нинішній рівень розвитку систем штучного інтелекту дозволяє делегувати комп'ютерній програмі виконання майже будь-якого творчого завдання, а також пошук відповіді на будь-яке питання. Це ставить під сумнів ефективність традиційних способів перевірки знань і творчого потенціалу студентів, а також цінність кваліфікаційних наукових робіт. Освітняни намагаються «продовжити життя» звичних методів оцінки знань, обмежуючи чи забороняючи застосування інструментів штучного інтелекту. Найтипівіший спосіб — примушувати студентів писати

роботу від руки, що нагадує про боротьбу проти рефератів з інтернету в попередні десятиліття. Інший спосіб — виконання завдань в аудиторії під наглядом викладача без права користуватись мобільним телефоном або комп'ютером. [Лунають також рекомендації](#) замінити письмові роботи студентів усними відповідями. Втім для частини дисциплін такий режим не є можливим, а підстави для таких заборон подекуди сумнівні.

Парадоксально, але найбільш дієвим способом перевірки автентичності роботи, яка мала бути виконана без застосування ШІ, є використання спеціально призначених для цього інструментів ШІ. Чимало викладачів уже взяли на озброєння цей спосіб. Освітня омбудсманка України Надія Лещик [повідомляє](#), що отримує звернення від студентів із *«цікавими випадками щодо правомірності використання штучного інтелекту закладами освіти, зокрема для перевірки студентських кваліфікаційних робіт на застосування штучного інтелекту з використанням програм, результати яких не можуть вважатися достовірними та обґрунтованими»*. Це значить, що студенти, чий роботи визнали незадовільними або скомпільованими ШІ, можуть оскаржувати ці рішення, зокрема в суді, посилаючись на недостатню унормованість використання ШІ в освітньому процесі і невизначений статус цих технологій в українському законодавстві.

Омбудсманка подала запит до Національного агентства забезпечення якості вищої освіти, щоб з'ясувати, чи мають виші право застосовувати системи ШІ для визначення автентичності студентських робіт, і отримала відповідь: *«перевірка текстів на наявність списування (залучення зовнішнього джерела інформації у вигляді штучного інтелекту, за умови заборони такого залучення) є процедурою забезпечення дотримання академічної доброчесності здобувачами вищої освіти та сприяє забезпеченню якості... Цілком правильною є позиція закладу освіти, що кінцеве рішення щодо наявності або відсутності контенту штучного інтелекту в кваліфікаційній роботі приймається не антиплагіатною програмою, а відповідною комісією та/або керівником, які й несуть відповідальність за прийняте рішення»*. Проте такий підхід працюватиме, лише якщо застосовується всіма підрозділами й викладачами вишу і закріплений в офіційних політиках, із якими ознайомлюють усіх студентів.

Радикальна заборона або надмірне захоплення ШІ. Обидві крайнощі є небезпечними й хибними. Заборона знижує конкурентоспроможність студентів, викладачів і вишів, не дозволяючи їм користуватись перевагами й можливостями систем ШІ. Фанатичне захоплення створює хибні очікування й підштовхує студентів і викладачів до зловживання і хибної оцінки справжньої ролі ШІ в навчальному процесі, науці й технологічному прогресі.

«Заборона генеративного ШІ за своєю суттю рівносильна забороні свого часу калькуляторів чи комп'ютерів, а отже, повинна трактуватися як недалекоглядна й шкідлива ініціатива», — йдеться в рекомендаціях Міносвіти й Мінцифри. Категорична заборона ШІ для студентів призводить до зменшення їхньої конкурентоспроможності у світі, де навички використання ШІ в роботі стають дедалі важливішими, а реалії професій, які опановують студенти, змінюються.

Надмірний ентузіазм, пов'язаний із уявленнями про трансформативну силу ШІ, може викликати у студентів і викладачів відчуття знецінення зусиль, докладених у межах навчального процесу, в порівнянні з перебільшеною цінністю застосування ШІ-інструментів. Прикладом публічного освітянина, який має такий підхід, є президент Київської школи економіки Тимофій Милованов: він [стверджує](#), що *«заміна всіх когнітивних функцій людини штучним інтелектом — це питання часу»*. Парадоксально, що водночас у політиці використання ШІ Київської школи економіки йдеться: *«Надмірне покладання на ШІ може спричинити втрату навичок самостійного мислення, порушення академічної доброчесності та формування хибного відчуття компетентності»*.

Студенти, стикаючись із подібними поглядами, можуть ставити під сумнів доцільність саморозвитку і вироблення професійних навичок і знань, або ж очікувати автоматизації і спрощення за допомогою ШІ тих процесів і процедур, які попри все потребують людської участі.

«ШІ, безперечно, трансформує вищу освіту, але не зможе повністю замінити собою викладача, наставника, наукового керівника тощо. Адже навчальний процес багатогранний і не обмежується лише розв'язанням поставлених завдань. Людська взаємодія в освіті

незамінна і має безліч соціальних задач. Це, перш за все, адаптація до нового навчального середовища, становлення та розвиток емоційного інтелекту, виховна функція, мотивація, контроль, покарання та заохочення, диференціація навчання та індивідуальний підхід», — пишуть у своїй статті Аліна Андрошук і Олександр Малюга.

Поширення дезінформації і помилкової інформації. Загальновідомою є властивість систем ШІ «галюцинувати», себто вигадувати неправдиві (хоча часом дуже правдоподібні) факти. Хоча розробники систем ШІ докладають багато зусиль для виправлення цього недоліку, в осяжному майбутньому інформація, підготовлена ШІ, не може вважатися точною і потребуватиме перевірки. Сприйняття й використання в навчальному процесі результатів роботи ШІ, які містять «галюцинації», може призвести до формування хибного уявлення про професію, запам'ятовування помилкових тверджень тощо.

Водночас є чимало задокументованих випадків, коли ШІ спирається на свідомо спотворену інформацію. Зокрема Росія [створила мережі](#), спрямовані на поширення дезінформації і пропаганди у базах знань великих мовних моделей. «Зараз ми входимо в новий медіаландшафт, де ШІ вплетений за потребою чи без потреби в інтерфейс майже кожної платформи. Якщо ще кілька років тому наші студенти використовували перший ChatGPT для пошуку інформації, то зараз великі мовні моделі вмонтовані в пошукові сервери, і дуже часто ми спочатку отримуємо підсумки, згенеровані ШІ, а потім вже можемо подивитися їхнє походження. І, звичайно, що Росія вже кілька років систематично займається маніпуляцією цих великих мовних моделей», — [цитую сайт JTA](#) викладачку Ольгу Бойчак, яка працює в Австралії. Для українських студентів і викладачів ця загроза ще більша, адже більшість зусиль російської дезінформаційної машини зараз спрямована саме проти України.

Інша небезпечна властивість ШІ, особливо ШІ-чатботів — **догодження користувачу**: програма, орієнтована на задоволення запитів людини, може спотворювати або тенденційно подавати інформацію, позитивно упереджено оцінювати запропоновані їй матеріали, бути не досить критичною у своєму аналізі, приховувати несприятливі факти тощо. Про це важливо пам'ятати, застосовуючи ШІ для оцінки чи рецензування навчальних матеріалів, студентських робіт тощо. Надія Баловсяк [у своєму огляді перелічує низку випадків](#), коли ШІ-інструменти оцінювання схилили і неправильно визначили факт і ступінь застосування ШІ в студентських роботах.

Надмірна автоматизація. Для дисциплін і професій, які вимагають творчості, пошуку нестандартних рішень та інших проявів людської індивідуальності, тотальне застосування ШІ є значною загрозою. «У США провели дослідження, яке показало, що ШІ вбиває креативність працівників. Вчені з'ясували, що рішення тих людей, які активно користуються ШІ і застосовують його підказки, гірші по креативності ніж у тих, хто не вдається до цього інструменту. Тому десь штучний інтелект може бути корисним, а десь шкодить нашим власним інтелектуальним м'язам», — [висловився під час обговорення викликів ШІ для освіти](#) доцент кафедри соціології Українського католицького університету Данило Судин.

У теорії ця проблема легко розв'язується застосуванням підходу, за якого ШІ є тільки помічником людини. На практиці потрібні постійні усвідомлені зусилля, аби обмежувати застосування ШІ для розв'язання завдань, що вимагають креативності.

Поколінневий розрив. Хоча сприйняття ШІ як інструмента «для молодих», менш доступного старшому поколінню, є очевидно хибним стереотипом, неможливо заперечувати, що для людей, які стикаються з цифровими технологіями змалку, і для перевченого «аналогового» покоління перспективи ШІ в освіті виглядають неоднаково. Результати згаданого вище опитування студентів і викладачів журналістики показали, що ці дві групи по-різному бачать потенціал ШІ в освіті і професії. «Викладачі більше акцентують на автоматизованому фактчекінгу, роботі з даними та створенні мультимедійного контенту за допомогою ШІ. Студенти значно частіше підкреслюють важливість розвитку критичного мислення. Етичні ризики сприймаються по-різному: викладачі більше стурбовані підміною самостійного мислення та академічною доброчесністю, а також перекиданням відповідальності на алгоритми. Студенти більше хвилюються про роботу з недостовірною інформацією. Викладачі загалом демонструють більш серйозні побоювання щодо втрати навичок критичного мислення, заміщення людської творчості, проблем з авторським правом та

заміщення викладачів ШІ», — йдеться в підсумковому звіті дослідження. Дається взнаки і відмінність ролей, і різниця між поколіннями. Показово також, що студенти частіше нарікають на неузгодженість навчальних програм із реаліями, а викладачі — на брак грошей для впровадження технологій ШІ і тематичне навчання.

Рекомендації

Узгоджені принципи етики й доброчесності використання ШІ. Застосування систем ШІ потребує розробки й узгодження спільних правил, які гарантують дотримання прав людини, інтелектуальної власності, захист персональних даних і дотримання принципів академічної доброчесності. Кожен заклад вищої освіти, маючи право на самоврядність і встановлення власних правил, може адаптувати ці принципи до своїх повсякденних практик, однак важливо, щоб в основі лежали спільні цінності й бачення ролі ШІ в освітньому процесі. Ключові принципи, які лягли в основу ШІ-політик у Європі, пропонує [документ](#) Міносвіти і Мінцифри:

1. Контроль із боку людини. Системи ШІ мають враховувати необхідність дотримання фундаментальних прав людини, поваги до людської гідності і свободи. Їхнє застосування в освіті має передбачати належні механізми нагляду з боку людини. *«Використання ШІ в освітньому процесі повинно супроводжуватися участю людини, щоб гарантувати обґрунтованість рішень і враховувати етичні аспекти. Наприклад, автоматизовані системи оцінювання мають містити механізми перегляду та затвердження результатів викладачами».*

2. Технічна надійність і безпека. Автори документа вважають необхідним наявність у систем ШІ, які застосовуються в освіті, запобіжників від незаконного використання і завдання шкоди. *«Наприклад, системи управління навчальним контентом повинні мати резервні копії даних».* Додамо до цього, що узалежнення значної частини навчального процесу від сервісів, які належать іноземним приватним компаніям, є значним ризиком.

3. Конфіденційність управління даними. Якщо ШІ-система збирає дані студентів і викладачів, вона повинна передбачати належні механізми управління ними і забезпечувати легітимним доступ до них. *«Наприклад, платформи для аналізу навчальної діяльності студентів мають використовувати тільки ті дані, які отримано за їхньої згоди».*

4. Прозорість. Системи ШІ та їхні рішення, згідно з рекомендаціями міністерств, мають бути прозорими і пояснюватись зрозуміло. Користуючись ними, люди повинні усвідомлювати, що взаємодіють саме з ШІ і які обмеження має саме ця система. *«Наприклад, якщо ШІ використовується для персоналізованого навчання, студенти та викладачі повинні розуміти, як алгоритм ухвалює рішення, а також знати про його можливості й обмеження».*

5. Різноманітність, недискримінація і справедливість. Системи ШІ мають забезпечувати рівний доступ, гендерну рівність і культурне різноманіття, *«сприяти створенню інклюзивного освітнього середовища, уникаючи дискримінації за віком, статтю, національністю чи іншими ознаками».* Зауважмо, що забезпечення рівного доступу до інструментів ШІ для студентів залежить не лише від правил, а й від фізичної можливості — зокрема придбання ліцензій на платне програмне забезпечення, забезпечення вільного безкоштовного доступу до інтернету тощо. Хоча досягти повної рівності в цій сфері навряд чи можливо.

6. Суспільний та екологічний добробут. Йдеться про способи розробки ШІ та оцінку їхнього впливу на людину, суспільство й демократію. В контексті освіти важливо, щоб моделі і сервіси, які розробляють у навчальному процесі, не були шкідливими чи загрозливими.

7. Підзвітність. Ідеться про необхідність створення механізмів для забезпечення підзвітності розробників систем ШІ і їхню відповідальність за результати використання, насамперед — про можливість аудиту. *«Наприклад, університети повинні забезпечувати регулярний аудит систем ШІ, що впливають на академічні або адміністративні рішення».* Водночас цей пункт стосується вишів і їхніх підрозділів, окремих студентів і працівників як потенційних авторів ШІ-систем.

Взірцями і джерелом вдалих підходів до формування університетських ШІ-політик можуть бути аналогічні документи українських вишів, які вже розробили свою політику (вони перелічені вище), та провідних університетів світу: [Оксфордського](#), [Гарвардського](#), [Колумбійського](#), [Утрехтського](#), [Орхуського](#), [Свонсі](#), [Карлового університету](#) та багатьох інших.

Безперечно, слід враховувати й вимоги закону «Про академічну доброчесність» та інші політики й правила, які діють у виші.

Втім дуже важливо, що політика використання ШІ не повинна бути механічно скопійована бо нав'язана згори. Аби бути справді дієвою і визнаною, вона **повинна бути продуктом спільної праці університетського середовища** й відображати реальні переконання, потреби, виклики і практики, що існують саме в цьому університеті. Це значить, що закладам вищої освіти необхідно **створювати майданчики для відкритої міждисциплінарної дискусії** про ШІ, його переваги й загрози, етику його використання і узгодження правил, прийнятних для академічної спільноти.

Процедури обов'язкової ретельної перевірки будь-яких матеріалів, створених ШІ, повинні бути впроваджені в кожному виші й кожному підрозділі, й бути предметом якнайсуворішого контролю. Адже сама лише обізнаність про принципи дії й недоліки систем ШІ не є гарантією їхнього обережного і свідомого використання. Важливими є вправи для розвитку критичного мислення, в яких використані приклади з ШІ, аби студенти вчилися самотужки виявляти упередження чи дезінформацію, перевіряти факти тощо.

Навчаючи студентів користуватись ШІ, **вишам слід зосереджуватись на «м'яких» навичках**, зокрема формулюванні і коригуванні запитів (промптів) і дослідженні принципів роботи ШІ-систем. Швидкість науково-технічного прогресу в цій галузі свідчить, що поширені й популярні зараз системи будуть швидко розвиватись, і їм на зміну приходять нові, досконаліші й більш інтегровані інструменти і сервіси. Експерименти й інновації у застосуванні ШІ, навіть на мікрорівні, мають заохочуватись і ставати одним із ключових завдань навчального процесу. Навички продуктивної роботи з ШІ варто інтегрувати в навчальні програми практично всіх спеціальностей, і вчитися цього варто з перших днів навчання.

Університетам слід **інвестувати ресурси в розбудову інфраструктури** дослідження й експериментів із штучним інтелектом. Академічні центри є природними лідерами розвитку наукової думки, зокрема й у сфері ШІ, а значний потенціал українських вишів у галузі інформаційних технологій створює передумови для того, щоб університети повернули собі цю роль. Оскільки в час повномасштабної війни й економічної кризи фінансові можливості освітніх закладів обмежені, для розвитку напрямку роботи з ШІ доцільно звертатись із пропозиціями партнерства до міжнародних донорів, громадських організацій і приватного бізнесу, зокрема іноземного й того, що орієнтований на експортну роботу у сфері IT. Науково-дослідні центри, які працюють із ШІ, можуть бути зацікавлені в спільних проєктах, які дозволяють залучати студентів для роботи над дослідженнями і випробування нових програмних продуктів.

Мережування університетів і обмін досвідом, пов'язаним із застосуванням ШІ, може заощадити освітянам чимало часу, який був би витрачений на «винайдення велосипедів». Створення міжуніверситетських платформ для обміну досвідом і навчальними курсами, перехресне стажування студентів і викладачів, проведення тематичних конференцій, літніх шкіл і майстерень допоможе освітянам, які мають справу з темою ШІ, працювати ефективніше і завжди бути в курсі актуальних тенденцій.

Хоча в дослідженнях українських освітян ми бачимо нарікання на брак «ініціативи згори» чи «єдиної державної політики», такий погляд створює ризик патерналізму і ставить під сумнів суб'єктність академічних спільнот у роботі з ШІ. Оскільки ШІ сам по собі не є централізованим явищем і складається з численних програм і сервісів, які постійно змінюються і вдосконалюються, єдина уніфікована політика, контрольована державою, не є оптимальним рішенням для розв'язання проблем, пов'язаних із його імплементацією. ШІ у людській культурі сьогодні — це сфера приватних ініціатив і винаходів, що вимагає радше інтенсивного обміну досвідом і селекції найпродуктивніших рішень, не уніфікації. Разом із тим, безперечно, корисним **буде унормування сфери захисту інтелектуальної власності та персональних даних** у процесі використання ШІ в освіті.

Динамічність технологій штучного інтелекту, невпинне розширення сфери їхнього застосування, зміна суспільного дискурсу щодо них і поява результатів нових і нових експериментів із впровадження цих технологій у різних сферах життя вимагають регулярних

комплексних досліджень і моніторингу, а також співставлення ситуації в освітній сфері і в інших галузях економіки й суспільного життя.

